

וארא

ימי האבות עדיין לא נתקיימה הבטחתו של הקב"ה?

ועוד: כל דברי התורה הם (תורה לשון) הוראה נצחית לכאור"א מישראל עד סוף כל הדורות: ומהי ההוראה אלינו מהודעה זו ש"שמי ה' לא נודעתי להם"?

גם יש להבין דיוק הכתוב, "וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב", דלכאורה הו"ל לקצר, "וארא אל אבותיך" (ו- כיו"ב)? וגם אם יש טעם שרוצה לפרט שמות שלשת האבות, הו"ל ל"א, "וארא אל אברהם יצחק ויעקב", ומדוע מפסיק ביניהם בתיבת "אל" (א"ל יצחק ואל יעקב)?

ב. על הכתוב, "וידבר אלקים אל

א. בתחילת פרשתנו מסופר אודות דברי ה' אל משה (במענה על טענתו) ב- ס"פ שמות') "למה הרעות לעם הזה גו" (וידבר' אלקים אל משה ויאמר אליו אני ה', וארא אל אברהם אל יצחק ואל יעקב באל-שדי ושמי ה' לא נודעתי להם. וגם הקימותי את בריתי אתם גו' ואזכור את בריתי. לכן אמור לבני ישראל אל אני ה' והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצאתי אתכם גו' וגאלתי אתכם גו' ולקחתי אתכם גו' וידעתם כי אני ה' גו".

ומשמעות הדברים לפי פשוטם, שלא ידאג משה ש"הוצל לא הצלת את עמך", כי כעת הגיע זמן קיום הבטחת השם להאבות ויגאול את בני ישראל מארץ מצרים.

אבל צריך ביאור מהו ענינה של ה- הקדמה הממעטת (לכאורה) בערך ההב- טחה אל האבות – ש"וארא אל אברהם גו' באל-שדי ושמי ה' לא נודעתי להם"?

בפרש"י⁵ מבואר שכוונת הכתוב שב- ימי האבות עדיין לא קיים ה' הבטחתו, וזהו "ושמי ה' לא נודעתי להם" – "לא נכרתי להם במדת אמיתית שלי" (כיון שלא קיים עדיין הבטחתו), ועתה הגיע זמן קיום ההבטחה. אבל עיקר הקושי במקומו עומד: למאי נפק"מ כאן זה שב-

(6) ראה זח"ג נג, ב. גו"א ר"פ בראשית בשם

הרד"ק.

(7) במ"א נח' (לקר"ש ח"ג ס"ע 855 ואילך. חט"ז

ע' 52 ואילך. וראה גם לקר"ש ח"ז ע' 38 ואילך) ההוראה ע"פ פי' חז"ל (הובא גם ברש"י כאן ו, ט), שכוונת הכתוב היא לבאר מעלת האבות על משה רבינו, שהם לא הרגירו אחר מדותיו של הקב"ה.

והשאלה בנפנים היא לפי פשוטות לשון הכתוב, שמשמעה שבא להשימיענו רק זה ש"שמי הוי' לא נודעתי להם".

(8) וכלשונו רש"י עה"פ "אל האבות". – וכידוע השק"ט במפרשי רש"י מה מוסיף רש"י על המפורש בקרא. וראה לקר"ש ח"ג ע' 860. חט"ז שם.

(9) ע"ד שמות יג, יג. בא יג, ה. שם, יא. ובכ"מ.

(10) כמו תיכף לאח"ז (ו, ח) לתת אותה לאברהם

ליצחק וליעקב. וראה שמות שם, טו. ועד"ו בכ"מ.

(11) להעיר ממחז"ל (מו"ק כו, א) "על על

הפסיק הענין".

(1) ה, כב.

(2) ו, ב"ז.

(3) כפרש"י עה"פ.

(4) שמות שם, כג.

(5) עה"פ.

יסוד ועיקר ענינה של גאולת מצרים. שלא זו בלבד שמהותה של גאולה זו (אינה גאולה גשמית בלבד, אלא ב- עיקרה) היא גאולה רוחנית ממצב של שעבוד למצרים למצב של חירות ועבו- דת השם (ובלשון הכתובי¹⁶ „בהוציאך את העם ממצרים תעבדון את האלקים על ההר הזה“, שתכליתה של יציאת מצרים היא עבודת האלקים בקבלת התורה ומצוותי¹⁷), אלא עוד זאת, שמטרת ותכ- לית גאולה רוחנית זו היא גילוי וידיעה בשם הוי'.

ועפ"ז מובן בעומק יותר הטעם שה- כתוב מאריך כאן אודות האבות – „וארא אל אברהם גו' באל שדי ושמ' ה' לא נודעתי להם“, כי בזה מודגש, שמבלי הבט על גודל מעלת עבודת האבות, וכמאמר חז"ל¹⁸ „האבות הן המרכבה“, עדיין אין זה מצב של „גאו- לה“: ויציאת מצרים קשורה בכך שישנה הידיעה ב„שמי הוי'“ (שלא נודע לה- אבותי¹⁹).

ומטעם זה מפרט הכתוב את כאו"א מהאבות בפ"ע (ולא נאמר בקיצור „אל אבותיך“ וכיו"ב), וגם מפסיק ביניהם ב- תיבת „אל“ – להדגיש עוד יותר המעלה שבטעבודת האבות.

כלומר: זה שהם ה„אבות“ של בני- אינו מורה על המעלה המיוחדת שב- כאו"א מהאבות בפ"ע אלא על הצד- השווה שבהם. ועוד זאת: זה שהם היו ה„אבות“ של בניי הוא ענין הבא מל- מעלה (שהקב"ה זיכה אותם, בשכר עבו- דתם, שהם יהיו האבות של כל בניי²⁰).

משה ויאמר אליו אני ה' מבאר רבינו הזקני, שיש בזה (לא רק נחמה והבטחה, אלא גם) תשובה ומענה על טענת משה „למה הרעות לעם הזה“, כי בזה מדגיש שענינה של גאולת מצרים הוא – הת- גלות שם הוי', „אני הוי'", וכמפורש ב- המשך הכתובים „לכן אמור לבני ישראל אני ה' גו' וידעתם כי אני ה' גו'", וכדי לזכות לגילוי שם הוי', שהוא גילוי עליון ביותר, צריך להיות תחילה גלות קשה ביותר („הרעות“).

ומוסיף הכתוב שמטעם זה לא הי' גילוי זה בימי האבות, „וארא אל אברהם גו' באל שדי ושמ' ה' לא נודעתי להם“ – כי מעלה נפלאה בגילוי זה, שאפילו האבות לא זכו לו, „ושמ' ה' לא נודעתי להם“ [שהתגלות ה' אל האבות היתה רק ב„אל שדי“, שזהו כפי שהקב"ה מצמצם את עצמו לפי ערך העולמות (כפירוש שם שדי – „שאמרתי לעולמי די"י²¹)], ולא שם הוי', שזהו שם העצמי²² כפי ש- הוא למעלה מגדרי העולם, „הי' הוה ויהי ברגע אחד"י²³] – ולכן צ"ל בשביל זה הכנה מיוחדת של ירידה בגלות כו'.

ג. ועפ"ז נמצא, שבדברי הקב"ה ל- משה, „וארא אל אברהם גו'", מבואר

(12) תו"א פרשתנו נו, סע"א ואילך (מאמרי אדה"ז – פרשיות פרשתנו ע' רכו ואילך). וראה בארוכה תו"ת פרשתנו (צא, ב ואילך). אוה"ת שם (כרך ז ע' ב'תקטט ואילך). ועוד.

(13) תגיגה (יב, א) – הובא בתרא"ש שם (נו, ג).
(14) ובפרט ע"פ המבואר (ראה אוה"ת פרשתנו ע' קכו ואילך. כרך ז' שם. ובכ"מ, שגילוי שם הוי' כאן הוא שם הוי' דלעילא (משא"כ להאבות, אף ש- גם אצלם נזכר כמ"פ שם הוי', נתגלה רק שם הוי' דלתתא). וזהו כוונת רש"י עה"פ „לא ניכרתי להם במדת אמתית שלי“.

(15) ראה תניא שער היחוד והאמונה פ"ז (פב, א) ע"פ רע"מ פינחס (רנו, סע"ב).

(16) שמות ג, יב. וראה רש"י שם.

(17) ב"ר פמ"ז, ו. פפ"ב, ו. רע"מ פינחס (רנו,

ב). וראה תניא פכ"ג (כח, ב). שם רפ"ד.

(18) ראה הערה 14.

(19) ראה תניא פ"ח.

ה. וזוהי גם ההוראה הנצחית לכא"א מִישראל – גם בזמן הגלות:

ידוע²⁵ שכא"א בפרט יכול להגיע ל- מצב של גאולה ופד' בעבודתו הרוח-נית, אף קודם גאולת כלל ישראל (שאו תהי' גאולה שלימה ופד' גם בגשמיות כפשוטה).

ובזה יתכן, שהאדם יקשה לו להבחין אם הוא נמצא במצב של „גלות“ או כבר זכה למצב של „גאולה“. דאפשר שיעלה בדעתו, שאם גבר על יצרו והריחו מסור ונתן ללימוד התורה וקיום המצוות, וגם דברי הרשות שלו עושה „לשם שמים“, הרי ודאי שכבר זכה ל„פד׳״ וגאולה רוחנית.

ובזה משמיענו הכתוב – „וארא אל אברהם גו' ושמי הוי' לא נודעתי להם“, דאפשר להיות עובד ה', עד לדרגה של „מרכבה“, ועוד זאת, שעובד את ה' בכל אחד ואחד מג' העמודים דתורה עבודה וגמילות חסדים, וכל אחד מהם הוא בשלימות אצלו – ומ״מ, כל זמן שאינו מאיר אצלו שם הוי' שלמעלה מן הטבע, עדיין לא יצא ממצרים, ואין זה מצב של גאולה.

ו. ובמה יודע איפוא אם אכן כבר זכה לגילוי שם הוי' בנפשו? הנה ע״ז בא הפירוש בפרש״י „ושמי ה' לא נודעתי להם“ – „לא נכרתי להם במדת אמתית שלי שעלי' נקרא שמי ה״,“ שאי הגילוי דשם הוי' אצל האבות הוא „שלא נכרתי להם במדת אמתית שלי“²⁶:

מהותה של מדת האמת היא – העדר

אבל פירוטם של אברהם יצחק ויעקב בפ״ע מדגיש את מעלתו המיוחדת של כא״א מהאבות [וכידוע²⁷ שעיקר עבודת אברהם היתה בקו דגמילות חסדים, ו- עבודת יצחק – „עבודה“, ושל יעקב – לימוד התורה] – ומ״מ, כיון שלא הי' להם הגילוי והידיעה ב„שם הוי״,“ „שמי הוי״ לא נודעתי להם“, אין זה מצב של גאולה (בשלימותה).

ד. ביאור הענין:

„מצרים“ הוא מלשון מיצרים וגבו-ליים²⁸, ותוכן זה ש„מצרים“ ישנו גם ב-קדושה²⁹, דכיון שהאדם הוא נברא בעל גבול, הרי גם כשעובד את ה' בכל כוחו-תיו, לא יצא עדיין ממצריו והגבלותיו (אף שנמצא כולו בעולם של קדושה):

וענינה של „יציאת מצרים“ הוא ה-יציאה ממצרים וגבולים, גם דקדושה, שהאדם הוא ב„בחי' ביטול לגמרי“ עד „שאינו מרגיש את עצמו כלל . . ואינו תופס מקום לעצמו כלל“³⁰, שביטול כזה אין ביכולתו של אדם לפעול בכח עצמו (ע״ד אין³¹ חבוש מתיר עצמו כו'), אלא בא על ידי התגלות ה' מלמעלה, ובזה גופא – גילוי שם הוי', היינו עצמותו של הקב״ה כפי שהוא למעלה מגדרי העולם, שמפני עוצם גילוי זה מתבטל האדם מ-מציותו, וזה מגב״ה אותו למעלה ממצרים וגבולים, אפילו „מצרים“ דקדושה.

[משא״כ אצל האבות, ש„שמי ה' לא נודעתי להם“, לא הי' „יציאת מצרים“, היציאה (בשלימות) ממצרים וגבולים].

(20) זוהר (ס״ת) ר״פ ויצא.

(21) תר״א יתרו עא. ג. ובכ״מ.

(22) ראה תר״א שמות (מט, סע״ד ואילך).

פרשתנו (נו, ב ואילך). יתרו שם. ובכ״מ.

(23) לשון התר״א פרשתנו שם (נו, א).

(24) ברכות ה, ב. וש״נ.

(25) ראה תניא אגה״ק ס״ד.

(26) ראה גם פנים יפות ריש פרשתנו (הובא

באוה״ת פרשתנו ריש ע' קצד).

השטותות", ש"הכל שוה אצלר" ועובד את ה' "בכל כחו" ו"בכל האופנים"³⁴ – ש"השטותות" זו אצל האדם באה מזה ש"הו" (הוא) לנגדי תמיד", דכאשר שם הו" מאיר אצל האדם באופן גלוי, ה"ז פועל "השטותות" בכל עניניו.

ז. כשם שהוא בנוגע לגאולת מצרים – כך הוא בנוגע לגאולה העתידה לבוא, שתוכן ענין הגאולה אינו רק גאולה גשמית, וגם לא גאולה רוחנית סתם (גאולה מהיצר הרע), אלא – גילוי שם הו"י.

וזהו גם עומק כוונת הרמב"ם בסיום ספרו, בתיאור מצב העולם, "באותו הזמן" – ש"לא יהי' עסק כל העולם אלא לדעת את ה' בלבד ולפיכך יהיו ישראל חכמים גדולים ויודעים דברים הסתומים וישגו דעת בוראם כפי כח האדם שנאמר³⁵ כי מלאה הארץ דעה את ה' כמים לים מכסים":

בתחילת³⁶ ספר היד, כשמבאר ה' רמב"ם המצוה ידיעת ה', לא הזכיר שם הו"י בפירושו³⁷ וכתב רק, "לידע שיש שם מצוי ראשון"³⁸, ואילו כאן מדגיש ה' רמב"ם, "לדעת את ה'", וכן הביא הכתוב "מלאה הארץ דעה את ה'", והיינו מפני שאז תהי' הידיעה בשם הו"י, ובהו גופא

השינוי. וכדאיתא בירושלמי³⁹ ש"חותמו של הקב"ה אמת"⁴⁰ שבג' האותיות א'מ'ת', הנה הא' ראשונה שבאותיות, מ' – אמצעיתן, ות' – אחרונה שבאותיות, כמ"ש⁴¹ "אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים", והיינו, שענינה של "אמת" הוא, שנמצא בכל מקום – בתחילה אמצע וסוף – בשווה ובלי שינוי, וכ"מ"ש⁴² "אני ה' לא שנית" (וזהו הפירוש "אין אלקים", שאין שום העלם והסתרי מצד שם אלקים, מדת הדין והצמצום).

וזהו הבחינה אם הגיע האדם למצב של יציאה אמתית מכל מיצרים וגבולים – כאשר עבודתו היא למעלה משינויים. כלומר, שלא משנה כלל באיזה ענין הוא עסוק: בלימוד התורה, בעבודת התפלה, בעשיית מצוות, או בעשיית דברי רשות שלו לשם שמים – שבכל דבר ודבר עבודתו היא מתוך אותו ביטול המוחלט לרצונו ית', בלי שינוי.

שהכח לזה הוא ע"י שמאיר אצלו שם הו"י, "מדת אמתית שלי" ("אני ראשון ואני אחרון ומבלעדי אין אלקים"), שזה פועל אצל האדם ביטול כזה, שאינו נתפס ומוגבל בפרטי ציורי העבודה, אלא ככולם מאירה אצלו נקודת הביטול להקב"ה, למעלה מהגבלה ושינוי.

[וע"ד תורת הבעש"ט⁴³ עה"פ⁴⁴ שוית' ה' לנגדי תמיד" – "שוית' לשון

34 צוואת הריב"ש שם ס"ג [וכמשנ"ת במ"א שפיסקא זו באה בהמשך לפיסקא הקודמת, ואילו צ"ל "וכן" במקום "וכל", ככתב רש"י טוב (קה"ת – ס"ג) ואית' להר"מ (קה"ת – ס, א)].

35 ישע"י יא, ט.

36 בהבא לקמן ראה גם "הדרן על הרמב"ם" (ס' השיחות תשמ"ח ח"א ע' 207, ע' 215 ואילך).

37 כ"א רק בר"ת – "סוד היסודות ועמוד החכמות".

38 ורק בהמשך הענין (ה"ד וה"ז) מביא כתובים שבהם נזכר שם הו"י.

27 סנהדרין פ"א ה"א. וכן ב"ר פפ"א, ב. דב"ר

פ"א, י. שהש"ר פ"א, ט (א). וראה רש"י שבת נה, א.

28 שבת שם. וש"נ. מקומות שבהערה הקודמת.

29 ישע"י מד, ו – הובא במדרשים (ורש"י)

שבהערה 27. ובירושלמי שם הובא פסוק אחר.

30 מלאכי ג, ו.

31 לקו"ר ר"פ מטות. ובכ"מ.

32 צוואת הריב"ש בתחלתה (ס"ב).

33 תהלים טז, ח.

— מדריגה הכי עליונה שבו (בלשון הקבלה והחסידות „הוי' דלעילא"¹⁸), ה' פועלת תכלית הביטול לגמרי.

וזהו מה שמסיים הרמב"ם „(כי מלאה הארץ דעה את ה') כמים לים מכסים",

שגילוי שם הוי' יפעול שלא תראה מצי-
אות הארץ כלל, כי תהי' בטילה לגמרי
בעוצם הגילוי, עד שתהי' מכוסה ב„דעה
את ה' — כמים לים מכסים".

(משיחת ש"פ וארא תשכ"א)

וארא ב

וההסברה בזה: בפסוק שלפניו⁷ נאמר „ויחזק לב פרעה“, שתרגמו „ואיתקף“ (כמו „אתיקר“), ולכן ה' מקום לפרש (כמו שתרגמו ופירשו התיב"ע, הרשב"ם והאבן עזרא) דמה שנאמר בפסוק לאח"ז „כבד לב פרעה“ הוא ג"כ באותו הדרך (כמו „ויחזק“) והיינו – „אתיקר“, פועל עבר, ומשום הכי הוצרך רש"י לשלול פירוש זה – „תרגומו יקיר ולא אתיקר (והטעם) מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר“.

אבל הא גופא טעמא בעי – בלשון הרא"ם: מי הגיד לו למתרגם שהוא שם ולא פועל עבר . . . אם מפני שנמצא כי כבד ממך הדבר שהוא שם הנה מצאנו ג"כ נער וזקן שהוא שם ועכ"ז בא ויהי כי זקן יצחק⁸ פועל עבר⁹ . . . ועוד ש- מלת „מאן“ הבא תיכף אחריי שהוא פועל עבר מכריח להיות „כבד“ פועל עבר . . . כי „מאן“ שהוא פועל עבר מורה שכבר נהי' לבו כבד מזמן שעבר.

ובגו"א מבאר, „ומה שהכריח את ה- תרגום לפרשו שם דבר ולא פועל עבר שאין לומר שכבד לב פרעה כבר מאן לשלח העם ולכך לך אל פרעה דשמא אע"ג שכבר ה' חזק לב פרעה עתה אינו חזק“.

אבל בלבוש האורה דוחה פירוש ה- גו"א (ומקיים קושיית הרא"ם) – כי בה' המכות הראשונות רצה הקב"ה להודיע

א. בתחילת פרשת מכת דם¹⁰, ויאמר ה' אל משה כבד לב פרעה מאן לשלח העם – מעתיק רש"י תיבת „כבד“ ו- מפרש: תרגומו יקיר, ולא אתיקר מפני שהוא שם דבר כמו כי כבד ממך הדבר. והטעם שהוצרך רש"י לשלול את ה- פירוש „אתיקר“ (פועל עבר – „שכבר נהי' . . . כבד“), ולא הסתפק (כדרכו) לו- מר רק התרגום הנכון „יקיר“, אינו כדי לקבוע את הגירסא הנכונה בתרגום – כי פשוט שאין זה ענינו של פירוש רש"י עתה¹¹ לברר ולקבוע גירסאות בתרגום – אלא מפני שיש קס"ד בפשוטו של מקרא לפרש ש„כבד“ כאן הוא פועל עבר.

(1) פרשתנו ז, יד.

(2) יתרו יח, יח.

(3) ל' הרא"ם (הובא לקמן בפנים), ובגו"א „פירוש נעשה כבר“.

(4) אונקלוס. וראה נתינה לגר כאן שכ' ש- „בתרגומים שלנו נמצא אתיקר, אבל בכ"י מצאתי יקיר כו"ם“.

(5) להעיר שבכמה כתי"ב רש"י (שתח"י) „כתרגומו (לא „תרגומו“) יקיר כו"ם. ואכ"מ.

(6) ובפרט את"ל שכוונת רש"י כאן ב„תרגומו“ אינה לת"א, אלא שכן הוא התרגום הנכון של תיבה זו (וכמשנ"ת במק"א בנוגע ללשון „תרגומו“ וכיו"ב בפרש"י עתה – ראה שיחת שי"פ האיזוני תשמ"ו). וראה בהצעה שלפניו¹² שיש גירסא בפרש"י „כתרגומו“.

(7) ז, יג.

(8) בת"א ובתיב"ע.

(9) תולדות כו, א.

(10) וכן הביא בראב"ע (וראה גם רשב"ם) כאן.

(*) בנתינה לגר שם, שמ"ש ברש"י „שם דבר הוא ט"ס, וצ"ל שהוא שם או תואר. אבל בכל הדפוסים וכת"י רש"י שתח"י (וכן במפרשי רש"י) איתא, שם דבר“.